

Предмет и направления в психологията на човека

Определения на предмета на психологията

Съвременната психология е сложно организирана и широко разгърната система от знания, която служи за основа за много хуманитарни практики. Психологията е наука, която изучава човешкото поведение и мисленето. Тя изучава влиянието на опита върху мисленето и действието, ролята на биологичните фактори върху наследствеността, съзнанието и неговите прояви. Психологията проследява пътя на развитието на човека, изучава социалнопсихологическите фактори, които влияят на човека. В този смисъл тя се опитва да обясни защо хората мислят, постъпват и се чувстват така, а не иначе. Почти всички психолози изучават поведението от някаква гледна точка. Така в отделните сфери и направления на психологията за човека се отделят много специализации, като всяка една от тях е фокусирана върху някакъв определен аспект от човешкият опит. Не всички психолози попадат в една специализация или направление. Интересите и работата на много от тях се намират на границата на различни проблемни сфери и специализации.

Исторически първа форма на психологията е учението за душата. Нейното самостоятелно и суверенно обособяване от философията е свързано с разбирането ѝ като наука за психиката, нейното функциониране, установяване и развитие. И така предмет на традиционната психология е психиката. Но психика притежават и хората, и животните. Психологията на човека е особена дисциплина, която изучава неговата психологическа специфика, която е ориентирана към изследването и разбирането на същностните психологически характеристики на човека. Такава важна характеристика е вътрешният живот на човека, неговият субективен свят, който може би ще бъде предмет на психологическата антропология. В този смисъл също така традиционно задачите на психологията се обособяват по следния начин: 1) познаване на психическата реалност; 2) на тази основа тези знания изработват средствата за практическата помощ на хората в различни области.

Отделяйки се от философията, психологията влиза в своята история в качеството си на естественонаучна дисциплина. Именно от естествознанието психологията заимства експерименталния метод, което има решаваща роля за обособяването ѝ като самостоятелна наука. От този момент от психологията отпадат такива категории и

термини като „душа“, „вътрешен свят на човека“, „субективност“ и др. Обекти на психологията са „психика“, психически явления“, „психически свойства“ и др.

Направления в психологията

Психическата реалност на човека в различните направления и школи е представена и се разглежда под различен ъгъл, отделни страни на неговия психически живот се поставят на първо място и се изучават задълбочено и детайлно, а други или не се изучават, или получават някаква по-частична интерпретация.

Направления в психологията	Предмет на изучаване
Психология на съзнанието	Съзнанието
Бихевиоризъм	Поведението
Фройдизъм	Несъзнателното
Когнитивна психология	Познавателни процеси + процеси на преработка на информацията
Хуманистична психология	Индивидуалността, личността на човека
Психологията в Русия	Психика

Началото на психологията е свързано със създаването на първата лаборатория по психология през 1879г. в Лайпцигския университет от Вилхелм Вунд. Той решава да изучава съдържанието и структурата на съзнанието и то на научна основа. Поставя се началото на структуралистичния подход за изучаване на съзнанието. Съзнанието се разбива на психологически елементи, като основен материал за съзнанието са усещанията, образите и чувствата. Ролята на психологията е да даде колкото може по-детайлно описание на тези елементи. За постигането на тази цел структуралистите прилагат метода експериментална интроспекция, т. е. изследваният разказва, описва какво чувства, когато се намира в една или друга ситуация.

По-късно през 1881г.от Уилям Джеймс и сътрудниците му се обособява идеята, че проблемът е не от какво е построено съзнанието, а да се разбере неговата функция, както и ролята му за съществуването на индивидите. Според тях ролята на съзнанието се състои в това, да се даде възможност на индивида да се приспособи към различни ситуации, които възникват в живота на индивидите или да повтаря вече изработени

форми на поведение. Така се заражда функционалистичният подход, който най-общо се представя от Уилям Джеймс, който изтъква, че „съзнателният живот представлява един непрекъснат поток“.

БИХЕВИОРИСТИЧЕН ПОДХОД

Бихевиоризмът свежда съзнанието към неговите наблюдаеми поведенчески прояви. Основната теза на бихевиоризма (поведенческата психология) е, че поведението е непосредствено следствие от влиянието на средата. Както твърдят Милър и Долард, „в своята най-проста форма тя (поведенческата психология) проучва условията, при които се свързват ответната реакция и съответният стимул“. Според Дж. Уотсън цялото многообразие на поведението на човека може да бъде описано чрез формулата $S \rightarrow R$. Всички прояви на човешкото поведение се обясняват чрез поведението, свеждат се до сума от реакции. След като е завършено ученето, реакцията и стимулът се свързват по такъв начин, че появата на стимула да предизвиква съответната реакция. Резултатите от научаването се свеждат единствено до измененията във външното поведение и се изследват ефектите на външните събития за индивида. Бихевиоризмът отхвърля интроспекцията като метод в психологията. Според бихевиористите поведението трябва да се изследва с методи, които са характерни за естествените науки: наблюдение и експеримент. Тук психологическите прояви на поведението на човека се обясняват чрез поведението, свеждат се до сума от реакции.

При тази теоретична ориентация усилията са насочени към разкриване особеностите и закономерностите на класическото и оперантнокондициониране, както и на социалното научаване.

ФРОЙДИЗЪМ

Направлението носи името на австрийския лекар и психолог З. Фройд. В своето разбиране за психологията на човека З. Фройд се опира на естествените науки и медицината. Именно медицинската му практика му позволява да разработи психологическа концепция за природата на неврозите и тяхното лечение. Това става основа на психоаналитичната теория и метод. Според З. Фройд невротичната болест се развива в резултат на изведени от съзнанието травмни преживявания, които образуват

в сферата на несъзнателното особен център – афективен комплекс. Задачата на психотерапията е в това, да се разкрият травмените преживявания и да освободи от тях личността. З. Фройд разработва редица методи за разкриване на афективните комплекси–усвършенства хипнозата, прави анализ на сънищата, анализ на свободните асоциации, анализ и интерпретация на художествени произведения. Тези методи предполагат активна работа на психолога, тъй като полученият от тях материал е основа за анализ. Оттук този метод и самата концепция се нарича психоанализа. Първоначално създаден за лечението на неврозите, психоанализата като метод се пренася и разпространява от З. Фройд за обяснение на нормалния психически живот на хората. Същност на психоанализата като психологическо направление е учението за несъзнателното. Психологията на човека започва да се тълкува като обусловена от несъзнателни сили –влечения. Основни влечения са сексуалното влечение и влечението към смърт.

Фройдизмът получава широко разпространение по целия свят. Причината е, че в психоанализата на преден план се поставят въпросите, които се отнасят до реалните житейски нужди и проблеми на хората. Развитието на психоанализата превръща фройдизма във философска доктрина, където основните понятия и теоретични конструкти се екстраполират не само на човека, но и върху редица сфери на човешката култура.

КОГНИТИВЕН ПОДХОД В ПСИХОЛОГИЯТА

В последните двадесетина години на ХХ век когнитивният подход се очертава като едно от най-влиятелните направления в съвременната психология. В днешно време съществува твърде голямо многообразие от теории и изследвания, чиято пресечна точка са вътрешните познавателни процеси, процесите на преработка на информацията. За когнитивните психолози поведението не се свежда само до неговите външни, наблюдаеми свойства, но предполага обяснение на ниво умствени репрезентации, намерения, убеждения и т.н. Когнитивната психология се занимава с това, как и защо хората правят избор и вземат решение, как се структурира и съхранява информацията в паметта, как се оперира с понятия, как се изграждат понятийните схеми и много други. Когнитивната психология прекрасно прилага научните емпирични методи, но често просто привежда съзнанието до неговите обективни аспекти, невронни механизми, биокомпютърни функции.

Представителите на това направление *разбират ученето като активен умствен процес*, чийто основен компонент е *знанието*. Хората не са пасивни получатели на влияния от средата, а активно преработват информацията за света. Така се получават нови преживявания, натрупва се нов опит, който води към научаване. Ученето води до придобиване на знания, а промените в знанията правят възможни промените в поведението. Важен компонент на процеса е *обратната връзка*, която дава информация за правилността и уместността на изпълненото действие. Обратната връзка намалява неопределеността и така води до разбиране и чувство за съвършенство. Когнитивният подход към ученето не се центрира около една унифицирана теория. Обединяващо звено е понятийният апарат и предметът на изследванията.

ХУМАНИСТИЧНА ПСИХОЛОГИЯ

Хуманистичната психология представлява комплексна междудисциплинарна наука за човека, като обединява редица становища на философи, психолози, социолози. Същностна основа на хуманистичната психология е философското течение на екзистенциализма с неговата ориентираност на проблемите, свързани с личностния избор и отговорност в определяне на смисъла за съществуване. Екзистенциализмът свежда съзнанието към личностните структури и модуси на интенционалността. Водещи представители на хуманистичното направление са Г. Олпорт, Х. Мюрей, К. Роджърс, А. Маслоу и др.

Предмет на изследване на хуманистичната психология е уникалната и неповторима личност, която осъзнава своето място в живота, регулира границите на своята субективна свобода. Хуманистичната психология се опира на положението, че човек притежава потенциал за непрекъснато развитие и реализация на творческите възможности и се приема за личност, можеща да управлява собственото си развитие. Според това направление човекът по своята природа е активно, творческо същество, способно за саморазвитие. Принципно съществено за хуманистичната психология е виждането за цялостната природа на психическия живот на човека. Хуманистичната психология създава нов подход в практиката на консултирането и психотерапията.

ПСИХОЛОГИЯТА В РУСИЯ

Психологията в Русия представлява сложна и разчленена система по научни представи за психичното. Да се обхване в една схема или формула психологията в Русия е трудна задача.

Проблемът за обществено-историческата обусловеност на психиката на човека разработва Л. С. Виготски. Той създава културно-историческата концепция за развитието на човека, въвежда в психологията понятието за висшите психични функции като специфични човешки форми на психиката и формулира закона за тяхното развитие, а именно: „Всяка висша психична функция се проявява в процеса на развитието на поведението два пъти: отначало като функция на колективното поведение, като форма на сътрудничество или взаимодействие, като средство за социално приспособяване, т. е. като категория интерпсихологическа, а след това като начин за индивидуално поведение, като средство за лично приспособяване, като вътрешен процес на поведение, т. е. като категория интрапсихологическа“.

Друг аспект на обществено-историческия подход за изучаване на психиката на човека е проблемът за съзнанието и дейността. Съществен принос за анализа на този проблем има С. Л. Рубинщайн. Според него основен закон за историческото развитие на човека е в това, че човек се развива, трудейки се; променя своята природа и така самият той се променя; по този начин поражда в своята дейност (теоретична и практическа) предметното битие, като заедно с това променя, формира, развива своята собствена психическа природа. Той формулира принципа за единство на съзнание и дейност, който е водещ принцип в психологията в Русия.

Категорията дейност в психологията е разработена от А. Н. Леонтиев. Тази категория той приема за важна и изходна за построяването на цялостна система в психологията и приема, че нейното въвеждане в психологията сменя целия понятиен апарат на психологическото знание. Според него психологическото развитие на човека е процес на развитие на дейността, съзнанието и личността. Той изтъква, че дейността е съдържателен процес, при който субектът осъществява преобразуващи действия с предметния свят. Чрез дейността човекът се включва в системата от обществени връзки и отношения.

Обобщавайки основните положения в различните направления, трябва да подчертаем, че тези отделни теоретични проекции за психологията на човека в качеството на базови категории за обяснителните принципи на природата на психическото са се оформили в отделни научни доктрини. Всяка научна школа на основата на своята категория и представа за природата на психическото е изграждала

собствена представа за човека и на тази основа се създават различни практики и психотехники.

Въпроси за дискусия:

1. Закономерно ли е според Вас съществуването на редица направления в психологията?
2. С какво и как според Вас може да се обясни доминирането на едно или друго психологическо направление или школа в обществото?
3. Можете ли да се съгласите с твърдението, че за целите на ефективния бизнес е необходимо по-доброто, задълбочено познаване и разбиране на проблемите във фирмата, отчитайки анализа на същностни психологически факти и явления?
4. Смятате ли, че само една единствена теория би съдействала за по-доброто познаване на човека и човешките взаимоотношения в бизнес средата? И ако „да“ – то коя от тях е най-ефективна, според Вас?